

UVOD

Gradovi su, kako nam je poznato, nosioci funkcionalne organizacije prostora. Oni organiziraju proizvodnju materijalnih dobara i uslužne djelatnosti ne samo za svoje stanovništvo već za svoju regiju, cijelu državu, pa i cijeli svijet. Posljedica je toga stalna cirkulacija ljudi, robe i informacija između gradova i drugih naselja. Navedene cirkulacije, koje mogu biti različitog intenziteta i trajanja, povezuju gradove u funkcionalnu cjelinu, koje zovemo - urbani sistem.

Urbani sistemi međusobno se razlikuju po broju gradova, njihovim veličinama, hijerarhijskim odnosima, intenzitetu međusobnih interakcija, kao i veličinom prostora. S obzirom na veličinu prostora koji funkcionalno organiziraju, urbani se sistemi mogu podijeliti na lokalne ili dnevne, regionalne, nacionalne, internacionalne i globalne sisteme. Između navedenih urbanih sistema postoji određeni hijerarhijski odnos.

U ovom će radu pažnja biti posvećena globanom urbanom sistemu. Riječ je o urbanom sistemu koji se razvija u posljednjih dvadesetak godina, a potiče ga globalni razvoj.

GLOBALIZACIJA

Globalni urbani sistem počeo se ubrzano razvijati sedamdesetih godina globalizacijom života. Ona je najprisutnija u sferi ekonomskog razvoja, političkim promjenama i kulturi. Nas ovom prilikom posebno zanima globalizacija ekonomije.

Radi boljeg razumijevanja ove materije, podsjetimo se na značenje nekih temeljnih pojmova.

Prvo, ekonomija je, pretpostavimo, mnogima jasan pojam. On podrazumijeva složeni sistem proizvodnje, razmjene i potrošnje materijalnih dobara i usluga. Njome se bavi znanstvena disciplina istog naziva (ekonomija, ekonomika).

U okviru geografije postoji njezina poddisciplina, nazvana ekonomska geografija. Ona proučava sisteme prostorne organizacije ekonomskih djelatnosti. Proučava, dakle, prostorne strukture (lokacije i regije), prostorne interakcije i procese. Dimenzije spomenutih prostornih sistema mogu biti različite, od lokalnih (mjesnih) do svjetskih.

Što su globalna i internacionalna ekonomija i u čemu se razlikuju?

Internationalna je ekonomija, da je na najjednostavniji način definiramo, ona ekonomija kod koje se proizvodnja i razmjena roba i usluga odvija preko nacionalnih granica, ali u okviru državnih regulativa. Pojedinci ili tvrtke koje se uključuju u ovakav ekonomski sistem moraju u svojem poslovanju poštovati zakone svoje države.

Prema tome, pojava i razvoj internacionalne ekonomije pretpostavlja postojanje nacionalne države - države, koja ima svoj teritorij s određenim granicama i svoj suverenitet. S obzirom na to, može se konstatirati da se internacionalne ekonomije uglavnom počinju javljati u 17. stoljeću. To je doba nastanka većeg

broja nacionalnih država u Europi i ekspanzije merkantilizma. Glavni nosioci internacionalizacije ekonomije tada su bile velike trgovačke kompanije. Njih je podupirala vlada nacionalnih država, najčešće i vojno. Od 17. stoljeća stvaraju se internacionalne ekonomije i merkantilistički urbani sistemi.

Razvojem industrijskih država u 19. stoljeću značenje nacionalnih država još je više poraslo. Internacionalne su se ekonomije, međutim, i dalje razvijale, najčešće u okviru međunarodnih ugovora.

Globalna se ekonomija razlikuje od internacionalne u nekoliko aspekata. Bitna je razlika u tome što se proizvodnja, razmjena i druge djelatnosti organiziraju preko nacionalnih granica, bez veće kontrole nacionalnih država. Glavni nosioci globalizacije su transnacionalne korporacije, koje stvaraju mrežu svojih članica po čitavom svijetu. U takvim se prilikama nacionalne države moraju odreći dijela suvereniteta. Prijelaz preko njihovih granica je sve slobodniji, a kontrola u ekonomskoj sferi sve slabija. Proizvodnja materijalnih dobara se denacionalizacijom prepušta privatnom sektoru. Pojedinci i tvrtke sve se slobodnije uključuju u globalne tokove u uvjetima slobodne konkurencije i tržišnih zakonitosti.

U razdoblju 1970.-1980. u svijetu je došlo do velikih promjena u korist globalne ekonomije. Globalizacija je poticana s više čimbenika. To su, među ostalim, nova tehnološka revolucija omogućena napretkom u mikroelektronici i telekomunikacijama, to je informacijski oblik razvoja, to su promjene u strukturi ekonomskih djelatnosti, to su zatim utjecaji međunarodnih organizacija itd.

Globalizacija je složen proces s dalekosežnim promjenama. S njom dolaze do izražaja dvije skupine sila: socioekonomske i sociokulturne. Prva skupina djeluje na slabljenje uloga

nacionalnih država, »omekšavanju« njezinih granica i smanjivanju značenja njezina suvereniteta u sferi ekonomije. Odgovor nacionalnih država na djelovanje socioekonomskih sila izražen je različitim oblicima integracije. Danas gotovo i nema države koja nije uključena u neke oblike ekonomskih integracija. Najdalje je otišla integracija nacionalnih država u Europsku uniju. Udruživanje u ekonomske integracije jest, među ostalim, zaštitni okvir pojačanoj globalizaciji.

Sociokulturne sile u procesu globalizacije djeluju u suprotnom smjeru. One potiču različite oblike lokalnih, regionalnih i nacionalnih pokreta. Nacionalni pokreti posebno su došli do izražaja u bivšim višenacionalnim socijalističkim zemljama. To se u Europi posebno odnosi na SSSR, Jugoslaviju i Čehoslovačku, čijim su raspadom stvorene nove nacionalne države. Međutim, i u drugim europskim državama javljaju se različiti regionalizmi, kojima se zagovara određeni stupanj kulturne, ekonomske, pa i političke samostalnosti.

Svakako treba naglasiti da globalizacija mijenja geografiju svijeta. Prostorni sistemi ekonomskih djelatnosti doživljavaju dramatične promjene. Umjesto bipolarne, u svijetu je sve izraženija multipolarna struktura. Dosad razvijene industrijske zemlje selektivno se decentraliziraju. Decentralizacija zahvaća pojedine regije i pojedine industrijske grane. Pojedine se industrijske regije i zone reindustrijaliziraju. One stare, klasične industrije revitaliziraju s novim industrijama visoke tehnologije.

Osim toga, pojedine su se zemlje tzv. Trećeg svijeta (ili globalne periferije) industrijalizirale i postale nove industrijske zemlje. Na taj način povećala se globalizacija i njezina multipolarne struktura.

Valja također naglasiti da se osim industrije i tercijskih djelatnosti globalizira i agrarna proizvodnja. Mijenja se organizacija i struktura agrarne proizvodnje. U globalizaciji agrarne proizvodnje poraslo je značenje pojedinih poljoprivrednih kultura i pojedinih zemalja. U svijetu su se u novije vrijeme počele izdvajati pojedine zemlje s razvijenom poljoprivredom. O njima se zato počinje govoriti kao novim razvijenim agrarnim zemljama.

GLOBALNI GRAD

Globalni razvoj potakao je razvoj grada specifičnih funkcija i značenja, koji se zovu globalni grad. Ovdje nije riječ o utemeljenju novoga grada. Riječ je o postojećim velikim gradovima, nacionalnim i internacionalnim metropolama, koji su u procesu globalizacije dobili dodatne funkcije. Naziv globalni grad javlja se tek osamdesetih godina.

Na početku našeg stoljeća pojavio se pojam svjetski grad. Geografi su ga najčešće izdvajali na osnovi njegove veličine i nekih njegovih funkcija. Osim značenja metropole nacionalne države, on je bio sjedište većeg broja međunarodnih funkcija. Globalizacijom mnogi svjetski gradovi stječu status globalnoga grada.

Što su, dakle, globalni gradovi? To su uglavnom veliki, najčešće milijunski gradovi. Sjedišta su transnacionalnih kompanija. Čvorišta su svjetskog prometnog sistema, te kroz njih protječe novac, roba i informacija. Sjedišta su mnogih proizvodnih i uslužnih djelatnosti i globalnog kapitala.

Globalni gradovi sa svojim navedenim funkcijama povezuju regionalne, nacionalne i internacionalne ekonomije u globalni ekonomski sistem. Oni su, dakle, središta upravljanja globalnom ekonomijom.

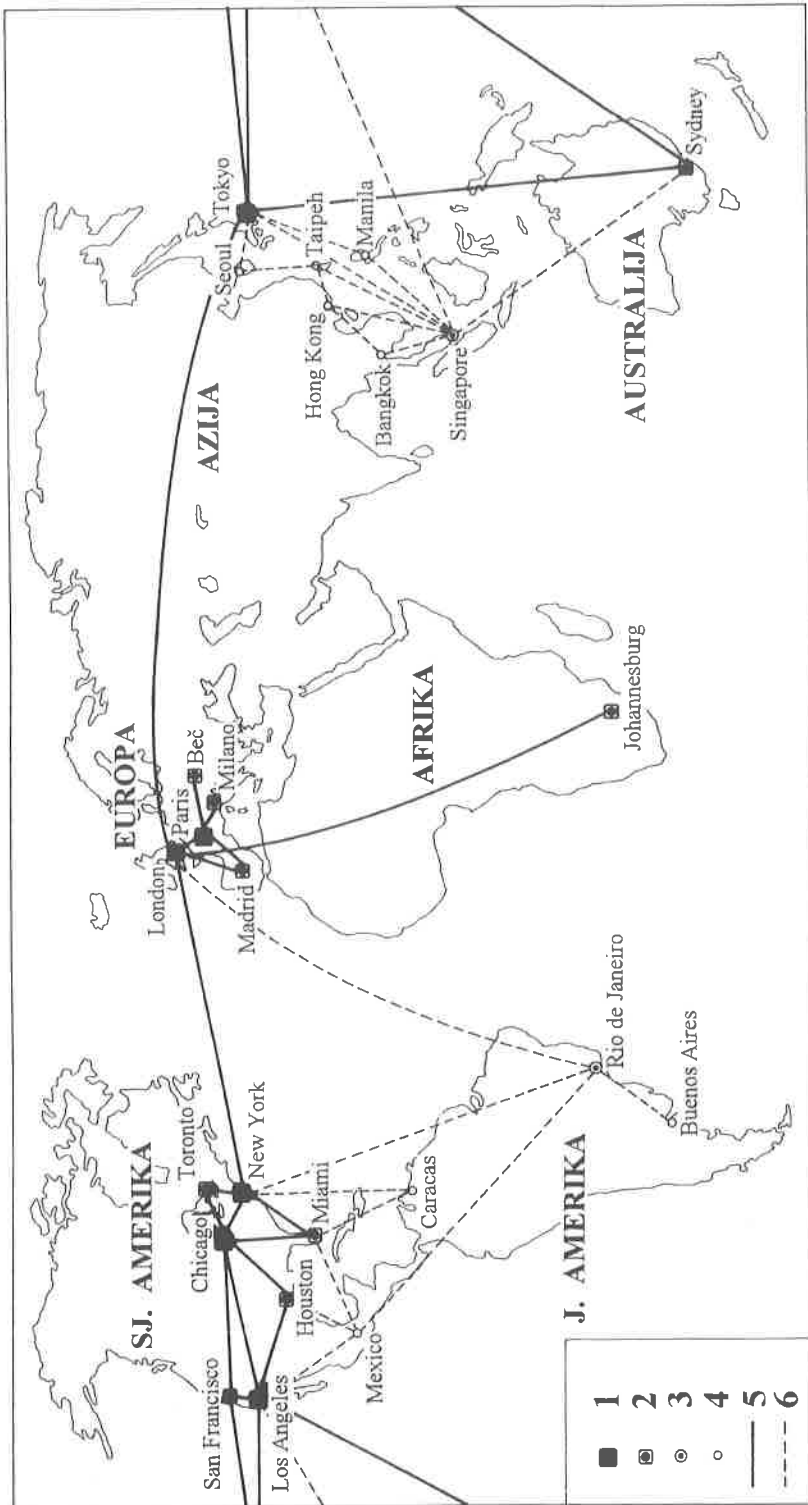
Globalni gradovi izdvajaju se na osnovi funkcija koje imaju u globalizaciji. Najčešće je

to broj transnacionalnih institucija koja imaju svoja sjedišta u gradu, zatim je to broj drugih nevladinih institucija itd. Na osnovi broja i značenja globalnih funkcija globalni se gradovi mogu klasificirati u nekoliko stupnjeva, a najčešće u četiri stupnja.

GLOBALNI URBANI SISTEM

Globalni gradovi međusobno su povezani cirkulacijom roba, kapitala, ljudi i informacija. Na taj način čine jedinstveni funkcionalni sistem koji zovemo globalni urbani sistem. Globalni urbani sistem čine, dakle, svi međusobno povezani globalni gradovi, bez obzira na njihovu veličinu i značenje. Unutar globalnog sistema stvorena je funkcionalna hijerarhija. U njoj se svojim značenjem ističu New York, London, Paris, Tokio, Los Angeles i Chicago. To su vodeći centri razvijene jezgre svijeta. Među njima pojedini geografi posebno ističu značenje triju globalnih gradova. To su New York, London i Tokio.

Jezgra razvijenog svijeta ima svoje sekundarne globalne centre. U Europi su to Madrid, Beč, Milano i drugi. U Americi su to, između ostalih, Toronto, San Francisco, Houston itd. Slabije razvijena poluperiferija također ima svoje primarne i sekundarne globalne centre. Primarni su npr. Singapore, Rio de Janeiro i Sao Paolo, a sekundarni Buenos Aires, Manila, Bangkok, Hong Kong itd. (sl. 1).

Sl. 1. Globalni urbani sistem (Prema Friedmannu, 1986):
 1 - primarni gradovi »jegrevi«; 2 - sekundarni gradovi »jegrevi«; 3 - primarni gradovi »poluperiferiji«; 4 - sekundarni gradovi »poluperiferiji«; 5 - veze između gradova »jegrevi«; 6 - ostale veze

U globalni urbani sistem nisu uključeni gradovi socijalističkih zemalja. To je razumljivo stoga što su njihovi nacionalni urbani sistemi zatvoreni prema drugim nacionalnim sistemima, a njihove nacionalne ekonomije pod nadzorom centralne vlasti. Može se očekivati da će se propašću socijalističkih političkih sistema u pojedinim zemljama Europe otvoriti i njihove nacionalne ekonomije, a njihovi gradovi uključivati u globalne urbane sisteme.

Počeci razvoja sličnih urbanih sistema sežu u srednji vijek. Hanzeatski savez gradova Porajnja i Baltika može se smatrati prvim takvim sistemom. Merkantilističko razdoblje značajno je, ne samo po stvaranju osnovne urbane mreže Svijeta, već i po funkcionalnom povezivanju gradova, osobito trgovinom. Industrijalizacija potakla je kolonijalizam i razvoj specifičnih kolonijalnih urbanih sistema. Jačanjem značenja nacionalnih država razvijali su se nacionalni urbani sistemi. U kapitalističkim zemljama nacionalni urbani sistemi bili su otvoreni prema drugim nacionalnim sistemima. U socijalističkim su državama urbani sistemi bili jače zatvoreni prema van. Sve njegove intrakcije nadgledala je država.

Globalizacija ekonomije mijenja karakteristike nacionalnih urbanih sistema. Ona, kako je rečeno, »omekšava« granice nacionalnih država i sve više »otvara« nacionalne urbane sisteme.

ZAKLJUČAK

U posljednjih dvadesetak godina pod utjecajem globalizacije i nove međunarodne podjele rada stvara se novi oblik urbanog sistema - globalni urbani sistem. Čine ga globalni gradovi međusobno povezani u funkcionalnu cjelinu. Globalni gradovi u okviru takvog sistema nadziru globalni ekonomski razvoj. Oni su sjedišta transnacionalnih kompanija, njihovih institucija, te čvorišta telekomunikacijskih i prometnih veza.

LITERATURA

Dicken P, 1992: *Global Shift. The internationalization of Economic Activity*, Chapman

Fiedmann J, 1986: *The world city hypothesis; Development and change*, 17

Knox P. L, Taylor P.J., 1995: *World Cities in a World-system*; Cambridge University Press

Sassen S. 1991: *The Global City: New York, London, Tokyo*; Princeton University Press

Vresk M, 1984: *Razvoj urbanih sistema u svijetu*; Školska knjiga, Zagreb

Vresk M, 1996: *Geografija i globalni razvoj*; *Geografski horizont* 1/96, Zagreb